

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ

Бойко Г. Ф., кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна

Дулеба Н. В., кандидат економічних наук, Національний транспортний університет, Київ, Україна

Левицька І. О., Національний транспортний університет, Київ, Україна

SHADOW ECONOMY AND ITS IMPACT ON THE STATE ECONOMIC SECURITY

Boyko G. F., PhD in economic sciences, National Transport University, Kyiv, Ukraine

Duleba N. V., PhD in economic sciences, National Transport University, Kyiv, Ukraine

Levytska I. A., student, National Transport University, Kyiv, Ukraine

ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ СТРАНЫ

Бойко А. Ф., кандидат экономических наук, Национальный транспортный университет, Киев, Украина

Дулеба Н. В., кандидат экономических наук, Национальный транспортный университет, Киев, Украина

Левицкая И. А., Национальный транспортный университет, Киев, Украина

Діюча в Україні система оподаткування має суттєві недоліки, серед яких, передусім, слід відмітити нестабільність податкового законодавства, часті зміни об'єктів оподаткування і правил розрахунку податків, велику кількість податкових пільг, що в сукупності порушує принципи рівності і справедливості цього процесу.

Значна кількість податкових пільг зумовила необґрунтований перерозподіл валового внутрішнього продукту (ВВП), створила нерівні економічні умови для господарювання. Це призвело до формування тіньового сектора економіки та масового ухилення від сплати податків. Одним із найважливіших питань сьогодення є розбудова податкової системи, яка повинна сприяти економічному розвитку та забезпечувати зростання добробуту громадян.

Як органічна складова економіки будь-якого суспільства, тіньова економіка є господарсько-комерційною діяльністю, що унаслідок визначених причин намагається уникнути державного обліку і контролю. При цьому між офіційною економікою та її "тінню" існує досить розмита межа, і критерії виділення тіньової економіки в порівняно локальний сектор господарювання мають не стільки економічний, скільки соціально-правовий характер.

Характерним є те, що формування її складових відбувається у звичайному середовищі за умов свідомого чи не усвідомленого сприяння з боку держави, що полягає у прийнятті таких нормативних актів, які у кінцевому підсумку і забезпечують необхідні основи для її існування. Правильність цього твердження впливає з таких особливостей тіньової економіки:

– тіньова економіка зароджується в надрах нормативно-правового поля, коли встановлені державою регульовальні норми не відповідають дії об'єктивних економічних законів, не мають надійних механізмів контролю за дотриманням чинного законодавства: коли дії законодавчих і виконавчих структур державної влади вступають у протиріччя з об'єктивними економічними законами;

– за умов, коли держава через свої представницькі структури має найвищі повноваження у законотворчій, правоохоронній і виконавчій діяльності, а саме: зародження і поширення тіньової економіки вказує на терпимість держави до цього явища, що виникає внаслідок непогодженості намірів і дій різних галузей влади щодо розвитку окремих сфер;

– основою функціонування тіньової економіки є безоплатне використання суспільної власності: основних фондів, сировини, енергоносіїв, транспортних шляхів, трудових ресурсів;

– тіньова економіка служить збагаченню визначеного кола людей за рахунок обкрадання всього суспільства, передусім за рахунок джерел, що забезпечують фінансове наповнення державного

бюджету. Велику кількість визначень поняття “тіньова економіка” можна розділити на дві основні групи.

Перша група визначає тіньову економіку як протиправну діяльність, що здійснюється в інтересах злочинних структур.

Друга група визначає тіньову економіку як економічну діяльність, що не враховується державними органами.

Виділять три види тіньової економіки [1]:

«Друга» тіньова економіка – це заборонена законом економічна діяльність працівників «білої» (офіційної) економіки, яка приводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу. З точки зору суспільства у цілому «друга» тіньова економіка не виробляє ніяких нових товарів чи послуг: вигодами, які отримуються від «другої» економіки, користуються одні люди за рахунок втрат, які несуть інші люди.

«Сіра» тіньова економіка – економічна діяльність по виготовленню та реалізації звичайних товарів та послуг, яка дозволена законом, але не реєструється (переважно дрібний бізнес). На відміну від «другої» економіки, яка невідривно пов'язана з «білою» (офіційною) економікою та паразитує за її рахунок, «сіра» економіка функціонує автономно. У цьому секторі виробники або свідомо ухиляються від офіційного обліку, не бажаючи нести витрати (пов'язані з отриманням ліцензій, сплатою податків тощо), або звітування про такий вид діяльності взагалі не передбачено.

«Чорна» тіньова економіка (економіка організованої злочинності) – заборонена законом економічна діяльність, яка пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених та дефіцитних товарів та послуг. «Чорною» економікою у широкому значенні можна вважати всі види діяльності, які повністю виключені з нормального економічного життя, оскільки вони вважаються несумісними з ним й такими, що його руйнують (наприклад, наркобізнес, грабунки тощо).

Як традиційна причина тінізації економіки розглядається надмірний податковий тягар. Проте, ця думка, хоч і є пануючою, не повною мірою відображає причини тінізації. Наприклад, в Україні загальне податкове навантаження на підприємство складає 55,5%. Це досить високий показник. Разом з тим, у Франції він найбільший серед європейських країн і складає 65,8%, в Австрії дорівнює 55,5%, Швеції – 54,6%. Звідси стає зрозумілим, що оподаткування не є першопричиною. Зменшення податкового навантаження також не обов'язково приведе до зменшення «тіні». У Греції, наприклад, податкове навантаження на підприємства складає майже 47%, разом з тим, рівень тінізації в цій країні більший, ніж в середньому по Європі, і дорівнює близько 25%.

Кризові явища 2012 – 2013 рр. негативно вплинули на дієвість важелів управління як на рівні національних економік, так і у глобальному вимірі, що спричинило послаблення важелів протидії тінізації економічних відносин. Як наслідок, стійка тенденція щодо зменшення масштабів тіньового сектора у країнах ОЕСР, яка спостерігалася починаючи з 2001 р., змінилася, і у 2012 – 2013 рр. обсяги тіньової економіки збільшилися. Відмінності у структурі та функціях тіньової економіки України та країн ОЕСР зумовили формування протилежних тенденцій щодо рівня тінізації на початку кризи: при певному скороченні рівня тінізації економік країн ОЕСР обсяг тіньової економіки в Україні у 2008 р. почав різко зростати (рис. 1).

На підставі даних розрахунків можна зробити висновок, що Україна є країною з критичним рівнем тіньової економіки і корупції. У таких умовах ускладнюється державне регулювання суспільно-політичних і соціально-економічних процесів.

Наслідки тіньової економічної діяльності не можна оцінювати однозначно. Деякі види тіньової економіки об'єктивно швидше допомагають розвитку офіційної економіки, ніж перешкоджають йому. Швейцарський економіст Дітер Кассел виділяє три позитивні функції тіньової економіки в ринковому господарстві [2]:

1) «економічне мастило» – згладжування перепадів в економічній кон'юктурі за допомогою перерозподілу ресурсів між легальною і тіньовою економікою (коли легальна економіка переживає кризу, виробничі ресурси не зникають, а переходять у «тінь», повертаючись в легальну після завершення кризи);

2) «соціальний амортизатор» – пом'якшення небажаних соціальних протиріч (зокрема, неформальна зайнятість полегшує матеріальний стан незаможних);

3) «вбудований стабілізатор» – тіньова економіка підживлює своїми ресурсами легальну (неофіційні доходи використовуються для закупівлі товарів і послуг у легальному секторі, «відмиті» злочинні капітали обкладаються податком і т. д.).

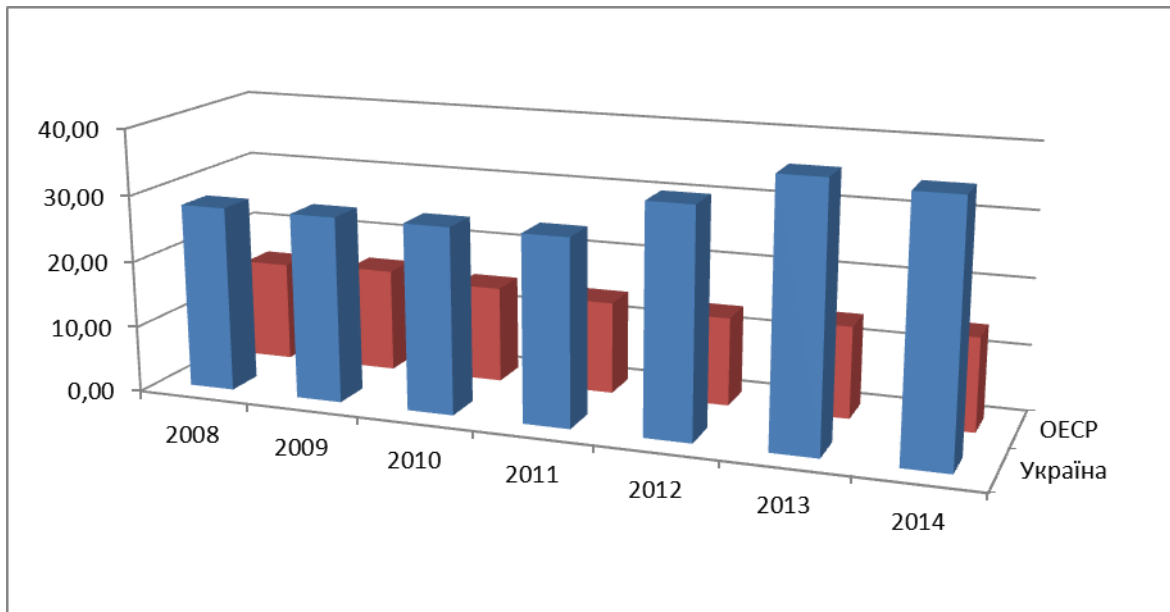

Рисунок 1 – Обсяги тіньової економіки в Україні, % ВВП [5, 6]

Проте в цілому вплив тіньової економіки на суспільство є скоріше негативним, ніж позитивним. З одного боку, здійснюється антисоціальний перерозподіл доходів суспільства на користь нечисленних привілейованих груп (бюрократів, мафії), який знижує добробут суспільства в цілому.

Аналіз і оцінювання причин виникнення, функціонування і розвитку тіньової економічної діяльності з моменту її зародження дотепер дозволили встановити, що в основі становлення і розвитку тіньової економіки лежать певні обмеження, що створюються державою з метою забезпечення виконання відповідних функцій. При цьому обмеження державою економічної діяльності і вимоги, що висуваються до неї, мають серйозні відмінності як у цільових настановах, функціях і в поставлених завданнях, так і в соціально-економічних наслідках їхньої реалізації.

Зростання обсягів тіньової економіки викликає поряд з її конструктивними проявами і низку негативних наслідків. Найбільш вагомими негативними наслідками тіньової економіки є:

- втрата податкових надходжень, і як результат – ускладнення виконання державою своїх фінансових зобов'язань перед суспільством і посилення нерівномірності податкового тиску;
- недовіра та невідповідність дійсності управлінських рішень через відсутність повноти та об'єктивності офіційної інформації про розвиток економічних процесів в Україні;
- скорочення інвестиційних ресурсів в Україні через утруднення відкритого витрачання тіньовими структурами прихованого від оподаткування доходу та його витік за кордон;
- можливість монополізації економіки через зниження ціни продукції тіньового сектора на величину несплаченого податку;
- несправедливий та непрозорий розподіл національного доходу в суспільстві, нераціональне розміщення наявних суспільних ресурсів;
- моральна і духовна деградація суспільства;
- поширення правового нігілізму, незахищеності громадян, недовіри до влади;
- неможливість швидкої інтеграції України до європейської спільноти через викривлений розвиток принципів демократичного суспільства.

Одним із найнебезпечніших наслідків розвитку тіньової економіки є криміналізація суспільства: збільшення кількості економічних злочинів, широкомасштабний розвиток організованої злочинності, що веде до втрати державою своїх регулювальних, контрольних та інших соціально важливих функцій.

Висновки. Для зменшення масштабів ухилення від сплати податків слід вдосконалити податкове законодавство; підвищити рівень податкової культури та податкової дисципліни; посилити боротьбу з корупцією; ефективно використовувати податкові надходження. Максимальне залучення до національної економіки коштів, які можуть бути отримані від детінізації економіки та легалізації доходів, прихованих від надмірного оподаткування, у тому числі, вивезених за кордон, можливе лише у випадку послідовної реалізації державою комплексу заходів, серед яких:

1. Створення умов для легалізації зайнятості.
2. Сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків.
3. Скорочення рівня монополізації виробництва й розвитку конкурентного середовища.
4. Підвищення ефективності державного нагляду та контролю за підприємницькою діяльністю шляхом застосування економічних механізмів майнової відповідальності з одночасним обмеженням повноважень державних регуляторних органів щодо адміністративного втручання в господарську діяльність підприємств.
5. Забезпечення прозорості в діяльності виконавчої влади.
6. Розробка з урахуванням світового досвіду відповідного правового забезпечення процесу, легалізації амністії доходів, отриманих внаслідок приховування від надмірного оподаткування.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Бурбело О. А. Детінізація економіки: (організаційно-правові проблеми): монографія / О.А. Бурбело, М.М. Калашніков. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – 191с.
2. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика: Монографія / І. І. Мазур. –К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006 – 239 с.
3. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: Монографія / В. А. Предборський – К.: Кондор, 2005 – 613 с.
4. Користін О. Є. Економічна безпека: навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; за ред. О. М. Джузі. – К.: Алерта; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
5. Статистичний щорічник України – К.: Держстат України, 2015. – 650 стор.
6. World Economic Situation and Prospects 2015, United Nations, New York, 2015, 192 p

REFERENCES

1. Burbelo O. A. Unshadowing of the Economy: (Organizational and Legal Issues): Monograph / O. A. Burbelo, M. N. Kalashnikov. – Lugansk: RVV LDUVS named after E. O. Didorenko, 2008. – 191p. (Ukr)
2. Mazur I. I. Unshadowing of Ukraine's Economy: Theory and Practice: Monograph / I. I. Mazur. – K.: Kyiv. Taras Shevchenko National University, 2006 – 239 p. (Ukr)
3. Predborskyi V. A. Unshadowing of the Economy in the Context of the Transformation Processes. Theory and Methodology: Monograph / V. A. Predborskyi – K. : Condor, 2005 – 613 p. (Ukr)
4. Korystin O. E. Economic Security: teaching aid / O. E. Korystin, O. I. Baranowski, L. V. Gerasimenko, et al.; eds. A. Dzhuzhi. – K. : Alerta; CST; Center of educational literature, 2010. – 368 p. (Ukr)
5. Statistical Yearbook of Ukraine - K. : State Statistics Service of Ukraine, 2015. - 650 p. (Ukr)
6. World Economic Situation and Prospects 2015, United Nations, New York, 2015, 192 p.

РЕФЕРАТ

Бойко Г. Ф. Тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку країни / Г. Ф. Бойко, Н. В. Дулеба, І. О. Левицька // Вісник Національного транспортного університету. Науково-технічний збірник: в 2 ч. Ч. 2: Серія «Економічні науки». – К. : НТУ, 2014. – Вип. 30.

Діюча в Україні система оподаткування має суттєві недоліки, серед яких, передусім, слід відмітити нестабільність податкового законодавства, часті зміни об'єктів оподаткування і правил розрахунку податків, велику кількість податкових пільг, що в сукупності порушує принципи рівності і справедливості цього процесу.

Для зменшення масштабів ухилення від сплати податків слід вдосконалити податкове законодавство; підвищити рівень податкової культури та податкової дисципліни; посилити боротьбу з корупцією; ефективно використовувати податкові надходження. Максимальне залучення до національної економіки коштів, які можуть бути отримані від детінізації економіки та легалізації доходів, прихованих від надмірного оподаткування, у тому числі, вивезених за кордон, можливе лише у випадку послідовної реалізації державою комплексу заходів, серед яких:

1. Створення умов для легалізації зайнятості.
2. Сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків.
3. Скорочення рівня монополізації виробництва й розвитку конкурентного середовища.
4. Підвищення ефективності державного нагляду та контролю за підприємницькою діяльністю шляхом застосування економічних механізмів майнової відповідальності з одночасним обмеженням

повноважень державних регуляторних органів щодо адміністративного втручання в господарську діяльність підприємств.

5. Забезпечення прозорості в діяльності виконавчої влади.

6. Розробка з урахуванням світового досвіду відповідного правового забезпечення процесу, легалізації амністії доходів, отриманих внаслідок приховування від надмірного оподаткування.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА, УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, МАСШТАБ ТІНЬОВОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ, КОРУПЦІЯ, НАСЛІДКИ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

ABSTRACT

Boyko G. F., Duleba N. V., Levytska I. V. Shadow Economy and its Impact on the State Economic Security. Visnyk National Transport University. Scientific and Technical Collection: In Part 2. Part 2: Series «Economic sciences». – Kyiv: National Transport University, 2014. – Issue 30.

The current tax system in Ukraine has significant drawbacks, including, above all, the instability of tax legislation, frequent changes of the objects of taxation and tax calculation rules, a number of tax benefits that as a whole violates the principles of equality and fairness of the process.

For reducing of tax evasion the tax legislation should be improved; the level of tax culture and tax compliance should be increased; the fight against corruption should be strengthened; the tax revenues should be used efficiently. The maximum involvement of funds for the national economy that can be obtained by force of unshadowing the economy and legalization of proceeds hidden from excessive taxation, including exported abroad, is possible in case of the consistent implementation of state package of measures, including:

1. Creation of conditions for the legalization of employment.

2. Promotion of the banking system development and ensure the efficient functioning of financial markets.

3. Reduction of monopolization of production and competition.

4. Improving the effectiveness of state supervision and control of economic activities through the using of economic instruments of the property liability while limiting the powers of regulatory agencies for administrative intervention in economic activities of enterprises.

5. Ensuring transparency of executive power.

6. Development of regulatory support process with taking into account of the world experience, amnesty legalization of proceeds from the concealment of excessive taxation.

KEY WORDS: SHADOW ECONOMY, TAX EVASION, THE SCALE OF THE SHADOW ECONOMY, CORRUPTION, THE EFFECTS OF THE SHADOW ECONOMY

РЕФЕРАТ

Бойко А. Ф. Теневая экономика и ее влияние на экономическую безопасность страны / А. Ф. Бойко, Н. В. Дулеба, И. А. Левицкая // Вестник Национального транспортного университета. Научно-технический сборник: в 2 ч. Ч. 2: Серия «Экономические науки». – К. : НТУ, 2014. – Вып. 30.

Действующая в Украине система налогообложения имеет существенные недостатки, среди которых, прежде всего, следует отметить нестабильность налогового законодательства, частые изменения объектов налогообложения и правил расчета налогов, большое количество налоговых льгот, в совокупности нарушает принципы равенства и справедливости этого процесса.

Для уменьшения масштабов уклонения от уплаты налогов следует усовершенствовать налоговое законодательство; повысить уровень налоговой культуры и налоговой дисциплины; усилить борьбу с коррупцией; эффективно использовать налоговые поступления. Максимальное привлечение в национальную экономику средств, которые могут быть получены от детенизации экономики и легализации доходов, скрытых от чрезмерного налогообложения, в том числе, вывезенных за границу, возможно только в случае последовательной реализации государством комплекса мер, среди которых:

1. Создание условий для легализации занятости.

2. Содействие развитию банковской системы и обеспечение эффективной деятельности финансовых рынков.

3. Сокращение уровня монополизации производства и развития конкурентной среды.

4. Повышение эффективности государственного надзора и контроля за предпринимательской деятельностью путем применения экономических механизмов имущественной ответственности с одновременным ограничением полномочий государственных регуляторных органов административного вмешательства в хозяйственную деятельность предприятий.

5. Обеспечение прозрачности в деятельности исполнительной власти.

6. Разработка с учетом мирового опыта соответствующего правового обеспечения процесса, легализации амнистии доходов, полученных в результате сокрытия от чрезмерного налогообложения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА, УКЛОНЕНИЕ ОТ УПЛАТЫ НАЛОГОВ, МАСШТАБЫ ТЕНЕВОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ, КОРРУПЦИЯ, ПОСЛЕДСТВИЯ ТЕНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

АВТОРИ:

Бойко Ганна Федорівна, кандидат економічних наук, доцент, Національний транспортний університет, доцент кафедри економіки, e-mail: Boyko.AF@gmail, тел..(044) 280-84-38, Україна 01010, м. Київ, вул. Суворова 1, к. 240.

Дулеба Надія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, Національний транспортний університет, доцент кафедри економіки, e-mail: Nadya-Korzh@mail.ru, тел..(044) 280-30-16, Україна 01010, м. Київ, вул. Суворова 1, к. 313.

Левицька Ірина Олександрівна, студент, Національний транспортний університет, тел..(044) 280-30-16, Україна 01010, м. Київ, вул. Суворова 1, к. 313.

AUTHORS:

Boyko Ganna Feodorivna, PhD, Associate Professor, National Transport University, Associate Professor of Economics, e-mail: Boyko.AF@gmail, tel. (044) 280-84-38, Ukraine 01010, Kyiv, Suvorov 1, r. 240.

Duleba Nadezhda, PhD, Associate Professor, National Transport University, Associate Professor of Economics, e-mail: Nadya-Korzh@mail.ru, tel. (044) 280-30-16, Ukraine 01010, Kyiv, Suvorov 1, r. 313.

Levytska Irina, a student, the university has, tel. (044) 280-30-16, Ukraine 01010, Kyiv, Suvorov 1, r. 313.

АВТОРЫ:

Бойко Анна Федоровна, кандидат экономических наук, доцент, Национальный транспортный университет, доцент кафедры экономики, e-mail: Boyko.AF@gmail, тел .. (044) 280-84-38, Украина 01010, г. Киев, ул. Суворова 1, к. 240.

Дулеба Надежда Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, Национальный транспортный университет, доцент кафедры экономики, e-mail: Nadya-Korzh@mail.ru, тел.. (044) 280-30-16, Украина 01010, г. Киев, ул. Суворова 1, к. 313.

Левицкая Ирина Александровна, студент, Национальный транспортный университет, тел.. (044) 280-30-16, Украина 01010, г. Киев, ул. Суворова 1, к. 313.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Попова В. В., доктор економічних наук, професор, Національна академія статистики, обліку і аудиту, завідувача кафедрою економіки підприємств, Київ, Україна.

Бідняк М. Н., доктор технічних наук, професор, Національний транспортний університет, завідувачий кафедрою менеджменту, Київ, Україна.

REVIEWER:

Popova V. V., Doctor of Science in Economics, Professor, National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Head of the Department of Enterprise Economics, Kyiv, Ukraine.

Bidnyak M. N., Doctor of Science in Technology, Professor, National Transport University, Head of the Department of Management, Kyiv, Ukraine.